

ФОМІН Катерина Василівна,

аспірант кафедри педагогіки початкової освіти,

педагогічний факультет

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДІАЛОГОВОГО НАВЧАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті представлено основні методичні аспекти щодо підготовки вчителя до організації діалогового навчання учнів початкової школи в контексті реформування системи освіти в Україні. Автором обґрунтовано концептуальні аспекти діалогізації освіти, визначено сутність діалогового навчання майбутніх педагогів з проєкцією на початкову школу. Доведено, що дієвим моментом ефективної організації діалогового навчання майбутніх педагогів є створення емоційного мікроклімату в групі, налаштування на взаємодопомогу, толерантне ставлення до думок співрозмовника, формування “діалогічних” навчальних груп на засадах паритетності, взаємоповаги; формування навичок критичної рефлексії учасників освітнього процесу як внутрішнього діалогу для самовдосконалення й саморозвитку особистості в руслі Нової української школи. У процесі організації діалогового навчання в закладі вищої освіти, на думку автора, надзвичайно важливо навчити співрозмовника (майбутнього педагога) основних прийомів слухання, що є необхідною умовою комунікативної культури людини.

***Ключові слова:** майбутні учителі, початкова школа, педагогіка партнерства, діалогове навчання, суб'єкти педагогічної взаємодії, методика організації діалогового навчання.*

Постановка проблеми. В умовах реформування системи освіти в Україні особливо актуальною є проблема підвищення якості підготовки вчительських кадрів до реалізації надскладних завдань навчально-виховної практики, зокрема оновлення змістового та технологічного інструментарію у роботі з учнями [15]. У підготовці вчителя Нової початкової школи, яка успішно стартувала в цьому навчальному році, чільне місце належить організації не монологічного, а діалогічного навчання учнів на засадах педагогіки партнерства. Власне йдеться про те, що «діалог і багатостороння комунікація між учнями, учителями та батьками змінить односторонню авторитарну комунікацію “вчитель” – “учень” [11, с. 14].

Зміна домінантної функції педагога з інформативної (викладання) до педагогічної підтримки, тьюторства зумовлює потребу його належної фахової підготовки. За даними досліджень О. Будник, 52,6% опитаних серед найважливіших якостей учителя в налагодженні суб'єкт-суб'єктних взаємин вважають комунікативні якості; 32% – морально-естетичні, 27,8 % – мотиваційну активність і спрямованість особистості [1, с. 170].

На думку Г. Іванюк, готовність майбутнього вчителя початкової школи до налагодження педагогічної підтримки учнів у діалогічній взаємодії передбачає: уміння розпізнавати, діагностувати, прогнозувати проблему, що становить особистісний інтерес; використовувати проблему як засіб створення умов для формування знань, умінь, навичок, способів діяльності й уміти ними управляти, а саме: ставити пріоритети щодо особистісно центрованих завдань; використовувати ресурс виховання й навчання як засіб самостійного вирішення відповідних освітніх завдань [3, с. 254].

Діалог як засіб спілкування та розуміння, соціокультурного співіснування, критичного мислення і розвитку особистості, її становлення як громадянина в умовах відродження національної системи освіти в Україні досліджували такі відомі вчені, як: С. Гончаренко, В. Кононенко, М. Шкіль, М. Ярмаченко; питання людинотворчості, людиноцентризму у педагогічній взаємодії – В. Андрущенко, Г. Васянович, В. Кремень. Проблеми професійної підготовки педагогів висвітлені у наукових працях: В. Андрущенко, В. Бондаря, О. Будник, Г. Васяновича, О. Дубасенюк, М. Євтуха, І. Зязюна, Н. Кічук, Л. Коваль, О. Комар, Л. Хомич та ін.; окремі аспекти діалогічного навчання як

способу організації освітнього процесу вивчали Л. Бурман, М. Вашуленко, В. Вихрущ, Л. Вовк, Дубовик, Л. Зазуліна, Г. Іванюк, Г. Троцько та ін.

Мета статті – висвітлити основні методичні аспекти щодо підготовки вчителя до організації діалогового навчання учнів початкової школи в контексті реформування системи освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. *Діалог у навчанні* визначають як своєрідну форму спілкування між учасниками освітнього процесу за умов навчальної ситуації, за якої здійснюється інформаційно-смысловий обмін між партнерами та регулюються їхні стосунки (Л. Зазуліна) [4, с. 6].

Концептуальними аспектами діалогізації освіти, за дослідженнями Л. Зазуліної, є:

а) на загально-науковому рівні пізнання – *світоглядно-філософський* (формування гуманістичної особистості з діалогічною свідомістю), *соціальний* (як засіб соціалізації особистості в процесі діалогічної взаємодії зі світом та собою);

б) на спеціально-педагогічному рівні – *психологічний* (створення позитивного психологічного мікроклімату в колективах, утвердження взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на основі діалогічних взаємин), *методологічний* (опертя на синергетико-діалогічну основу перебігу освітнього процесу), *дидактичний* (забезпечення розвитку всіх сфер особистості в процесі реалізації продуктивного діалогового навчання); *методичний* (ефективне застосування форм, методів і засобів проблемно-діалогічного навчання) [4, с. 7].

Діалог – це багатопланова взаємодія викладачів і студентів, де змінюються види діяльності в системах: „викладач-студент”, „студент-студент”, тобто запитання студентів між собою по чергово замінюються обговоренням відповідей, дискусією, причому функція викладача, здебільшого опосередкована, він є тьютор.

Діалогове навчання – це різновид інтерактивної організації освітнього процесу, що ґрунтується на взаєморозумінні та взаємодії. На думку вчених, організація діалогового навчання потребує, в першу чергу, облаштування навчального простору приміщення. «Діалогові форми взаємодій орієнтовані на спілкування обличчям до обличчя, тому традиційну розстановку парт треба порушити! (буквою “О”, „С”, „К”, „Т”. Це дасть можливість підготувати учнів до нетрадиційних форм навчання» [10]. Діалогове навчання передбачає розвиток комунікативних умінь і навичок учнів як у спілкуванні мікрогрупи, так і в діалозі між групами. Ефективність роботи кожної групи залежить від того, наскільки вдасться реалізувати дві основні функції навчання в діалоговому режимі: *вирішення навчальних завдань і вияв підтримки членів групи в ході спільної роботи* [14, с. 21].

У процесі діалогового навчання дієвим моментом, що мотивує до творчості, є створення емоційного мікроклімату в групі, налаштування на взаємопідтримку. Тому надзвичайно «правильно» створити групу: за бажанням студентів, за інтересами, за рівнем навчальних досягнень і т.п.

Вважають, що сильних у навчанні учнів не варто прикріпляти до тих, в яких результати навчання є нижчими, адже в обговоренні необхідно мати рівносильного партнера. Доцільно також, щоб у кожній групі був учасник, який має виражені інші погляди на проблему, щоб обговорення було «живим», цікавішим, креативним [12].

Як засвідчують результати наукового дослідження Т. Шепеленко, діалогічне навчання є більш ефективним в плані комунікації студентів між собою, педагогіки партнерства. Так, домінування на заняттях монологічного спілкування, передусім викладача, кількість контактів у системі „викладач-студент” в 3 рази більша, ніж кількість контактів у системі „студент-студент” (відповідно 77,1% і 22,9%). Відповідно у процесі організації діалогового навчання – кількість контактів „викладач-студент”, „студент-студент” становить відповідно 21,2% і 78,8% [13, с. 159-160].

Основними формами й методами організації діалогового навчання є: тренінги, групова діяльність, проблемні лекції, інтерактивні заняття, дискусії, дидактичні ігри, ділові та рольові ігри та ін.

Таким чином, важливо виокремити такі організаційні аспекти:

а) діалогізацію змісту освіти та окремих навчальних предметів, що полягає у тенденції до багатоаспектності, поліфонізму висвітленні матеріалу, ознайомлення з різними поглядами, підходами до вирішення окресленої навчальної пролеми;

б) діалогізацію процесу вивчення освітнього змісту через організацію різних форм продуктивних діалогів та систему методів проблемно-діалогового навчання;

в) діалогізацію спілкування як створення певного психоемоційного мікроклімату;
г) формування “діалогічних” навчальних груп на засадах паритетності, взаєморозуміння, взаємоповаги;

д) формування навичок критичної рефлексії учасників освітнього процесу як внутрішнього діалогу для самовдосконалення й саморозвитку особистості, а також оптимізації функціонування педагогічної системи [4, с. 9].

Важливо, щоб у процесі спілкування між суб'єктами освітнього процесу народжувалася істина, відкривались нові горизонти наукового знання. Власне, сутність ділового навчання і полягає в тому, щоб всі студенти були залучені до активного обговорення, до процесу пізнання, обміну думками, ідеями в умовах морально-емоційного комфорту й творчості.

Діалогічне навчання має також свої правила щодо організації, адже будь-які думки учень має право висловлювати вільно, не боятися зробити помилку чи бути приниженим з боку вчителя. Отож, для ефективної навчальної взаємодії учасників освітнього процесу варто дотримуватися таких вимог:

- не тільки вміти говорити, але і вміти слухати;
- говорити зрозуміло, чітко за темою;
- вміти ставити запитання, що допомагають спілкуванню;
- критикувати ідеї, а не особистості;
- навчитись сприймати думку іншого, як свою або знаходити аргументи, щоб відстояти власний погляд на проблему [10].

У процесі викладання методик навчання у початковій школі майбутніх учителів доцільно знайомити з різноманітними прийомами діалогового навчання, яке використовують практично при вивченні всіх навчальних предметів. При цьому учасників педагогічної взаємодії залучають до активного обговорення складних для них проблем (питань), що є предметом вивчення. Дуже часто на уроках з розвитку зв'язного мовлення варто знайомити дітей з персонажами конкретних художніх творів через обговорення їхньої поведінки, сильних і слабких сторін характеру. Приміром, так звані герменевтичні питання, тобто ті, які стимулюють учня задуматись не лише над змістом прочитаного, а й над його сутністю, замислитись над особистісним сприйняттям прочитаного. Приміром, запитання типу: «Як ти думаєш, чому персонаж учинив саме так?», «Чому він вчинив саме так?» та ін. Такі запитання сприяють розвитку критичного мислення школяра, творчості.

Н. Колодіна виокремлює типи герменевтичних ситуацій, які пропонує використовувати у процесі читання твору та його обговорення: знакові ситуації (нерозуміння виникає через характер зв'язків знаків та їхніх відношень); ситуації об'єктивної реальності (нерозуміння виникає через складність зв'язків і відносин між вираженими у тексті уявленнями та поняттями читача про предмети, явища і процеси); ідеально-реальні ситуації (нерозуміння виникає через складну структуру представлених у тексті смислів, їхніх взаємовідносин і розвитку) [7, с. 2–3]. Герменевтичну ситуацію трактують як складний об'єкт, стосовно якого необхідні спеціальні прийоми дій і досліджень – евристик розуміння тексту [9, с. 143]

Процес організації діалогового навчання студентів (учнів) потребує від викладача (вчителя) відповідних особистісних і професійних якостей, культури ведення діалогу на засадах гуманності, особистісно-орієнтованого виховання, взаємоповаги тощо. Тому в сучасній науці і практиці поширеним є поняття «педагогічне спілкування», що розглядається через призму високих моральних чеснот.

У педагогічному спілкуванні, за Г. Васяновичем, реалізуються такі функції для досягнення його мети:

- контактна: встановлення стану двосторонньої готовності приймати та передавати повідомлення і підтримувати взаємозв'язок до завершення акту;
- інформаційна: обмін повідомленнями (описами), запитаннями та відповідями;
- спонукальна: заохочення партнера або самого себе (стимулювання та автостимулювання) до виконання певних дій;
- координаційна: взаємне орієнтування та узгодження дій, коли йдеться про спільну діяльність;

- пізнавальна: адекватне сприйняття і розуміння сенсу повідомлення, а також взаєморозуміння (намірів, установок, переживань, станів партнерів);
- емотивна: неусвідомлений "обмін емоціями" або збудження в партнері певних емоцій;
- встановлення відносин: усвідомлення і фіксування свого місця в системі ролевих, статусних, ділових, міжособистісних та інших зв'язків;
- впливова: зміна стану, поведінки, ціннісно-мотиваційної сфери партнера (намірів, поглядів, думок, рішень, уявлень, потреб, рівня активності, смаків, норм поведінки, оцінювальних критеріїв тощо) [2, с. 374-375].

У процесі організації діалогового навчання в закладі вищої освіти надзвичайно важливо навчити співрозмовника (майбутнього педагога) основних прийомів слухання, що є необхідною умовою комунікативної культури людини. При цьому доцільно акцентувати на значущості думки іншого студента, виявленні зацікавлення до його проблем, солідарності з співрозмовником (чи навпаки), роз'яснювальні відповіді та ін. Для того, щоб перевірити, чи уважний був співрозмовник, рекомендують уточнювати його думку з допомогою роз'яснювальних відповідей чи перефразовування почутого тексту (для цього використовують запитання один до одного, використовуючи основні моменти повідомлення співрозмовника).

У роботі зі студентами варто залучати їх до професійної рефлексії: „Як досягти кращого розуміння думок учнів (колеги по роботі) у професійному спілкуванні?“, „Чи допомагають Вам певні прийоми говорити більш вільно?“, „Чи ображає Вас, коли співрозмовник не хотів вислухати?“. Обговорюючи ці та подібні ситуації, студентів варто залучати до аналізу своєї поведінки, а також вчинків інших, відверто ділитися своїми думками, почуттями, дискувати на різні теми, передусім, професійно-педагогічні.

На етапі рефлексії педагог ставить учасникам діалогу низку запитань: Що допомогло групі виконати завдання? Хто відчував дискомфорт і чому? Чи завжди має рацію керівник групи? Що відчуває той, кому не дають висловитись? Що допомагає і заважає спільній роботі? Якою має бути допомога педагога? Чого набуваєш у спільній роботі? [Інтернет-ресурс].

Висновки. Організацію діалогового навчання майбутніх учителів у контексті формування в них професійної готовності до використання окресленої моделі в освітньому середовищі Нової української початкової школи вбачаємо як цілісну систему такої підготовки, яка включає: педагогічне цілепокладання, завдання, зміст, методи, прийоми, засоби й форми організації роботи учнів і вчителя в діалоговому навчанні, оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності тощо. Тому в роботі зі студентами важливо враховувати організаційно-методичні аспекти, що передбачають діалогізацію: змісту освіти; форм і методів організації освітнього процесу; спілкування у контексті організації відповідних навчальних груп на засадах взаєморозуміння і взаємоповаги; критичної рефлексії учасників взаємодії.

Таким чином, залучення майбутніх педагогів початкової освіти до різноманітних форм діалогічної взаємодії в навчальному процесі створює можливості для формування в них комунікативної культури, професійної етики у спілкуванні, педагогічної майстерності та ін.

Список використаної літератури та джерел

1. Будник О. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: моногр. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2014. 484 с.
2. Васянович Г. П. Вибрані твори: в 5-ти т. Т.3: Педагогічна етика: навчальний посібник. Львів: Сполом, 2010. 420 с.
3. Іванюк Г. Підготовка вчителя початкової школи до діалогічного навчання в контексті розбудови Нової української школи. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2017. № 6 (70). С. 252-262. doi 10.24139/2312-5993/2017.06/252-262.
4. Зазуліна Л. В. Діалогізація дидактичного процесу в курсовій підготовці педагогічних кадрів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01/ Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2000. 19с.
5. Закон України “Про вищу освіту”. Прийнятий 01.07.2015 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>
6. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: навч. посіб. К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302с.

7. Колодина Н. И. Теоретические аспекты понимания и интерпретации художественного текста : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 10.02.19. Воронеж, 2002. 21 с.
8. Коваль С. Б. Психологічні чинники розвивальної комунікативної ситуації у вищих навчальних закладах освіти: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07/ Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2001. 20с.
9. Лелеко В.В. Застосування герменевтичного підходу до вивчення тексту. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки, 2011. № 10. С. 142-145.
10. Лупенко-Ковтун С. М. Інтерактивне навчання: організація навчальних діалогів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/lupenko-kovtun-s-m-interaktivne-navchannya-organizatsiya-navchalnih-dialogiv/>
11. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
12. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. За ред. О.І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192-198 с.
13. Шепеленко Т. Л. Діалогове навчання як умова формування комунікативної компетентності студентів економічного університету. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. Редкол.: Т.І.Сущенко. Київ-Запоріжжя, 2002. Вип. 22. С.158-163.
14. Щоголева Л.О. Діалогове навчання. Луцьк, 2005. 190 с.
15. Budnyk O. Educational Model of a Modern Student: European Scope. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition: Series of Social and Human Sciences. Vol. 3, No. 2-3(2016), 9-14. doi:10.15330/jpnu.3.2-3.9-14.

References

1. Budnyk, O. (2014). *Professional training of primary school teachers to social and educational activities: Theory and Practice*, monograph. Dnipropetrovsk, Ukraine: "Seredniak T.K." (in Ukr.).
2. Vasianovych, H. P. (2015). *Pedagogical Ethics. Selected Works: in 7 v., V. 7*. Lviv: Norma. (in Ukr.).
3. Ivaniuk, H. (2017). Preparation of elementary school teacher for dialogue training in the context of building New Ukrainian school. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 6 (70), 252-262. DOI 10.24139/2312-5993/2017.06/252-262. (in Ukr.).
4. Zazulina, L. V. (2000). *Dialogization of the Didactic Process in the course preparation of Pedagogical Staff*: Author's abstract. Dis ... Candidate Ped. Sciences: 13.00.01 / Kiev National Taras Shevchenko University. Kyiv. (in Ukr.).
5. *Law of Ukraine "On Higher Education"*. Adopted on 07/01/2015 Retrieved from: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu> (in Ukr.).
6. Ziaziun, I. A., Sahach, H. M. (1997). *The beauty of pedagogical action: teach*, manual Kyiv: Ukrainian-Finnish Institute of Management and Business. (in Ukr.).
7. Kolodina, N. I. (2002). *Theoretical aspects of understanding and interpretation of the artistic text*: Author's abstract. Diss ... Candidate of Ped. Sciences: 10.02.19. Voronezh. (In Rus.)
8. Koval, S. B. (2001). *Psychological factors of developing communicative situation in higher educational institutions*: Author's abstract. Dis ... Candidate of Psychological Sciences: 19.00.07 / Precarpathian National University named after V. Stefanyk. Ivano-Frankivsk (in Ukr.).
9. *Leleko, V. V. (2011). Application of the hermeneutical approach to the study of the text. Scientific notes of NDU named after Gogol M. Psychological and pedagogical sciences, 10, 142-145. (in Ukr.)*.
10. *Lupenko-Kovtun, S. M. Interactive teaching: organization of educational dialogues. Retrieved from: http://intkonf.org/lupenko-kovtun-s-m-interaktivne-navchannya-organizatsiya-navchalnih-dialogiv/ (in Ukr.)*.
11. *New Ukrainian School. Conceptual Principles of High School Reforming. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (in Ukr.)*.
12. *Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2004). Modern lesson. Interactive Teaching Technologies: scientific-methodological manual, edited by O. I. Pometun. K.: Publishing A.C.K. (in Ukr.)*.

13. Shepelenko, T. L. (2002). *Dialogue training as a condition for the formation of the communicative competence of students of the University of Economics. Pedagogy and psychology of the formation of a creative person: problems and searches: scientific works. T. I. Sushchenko. Kyiv, Zaporizhia, 22, 158-163. (in Ukr.)*.

14. Shchogoleva, L. O. (2005). *Dialogue training. Lutsk. (in Ukr.)*.

15. Budnyk, O. (2016). Educational Model of a Modern Student: European Scope. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Scientific Edition: Series of Social and Human Sciences)*, 3 (2-3), 9-14. DOI:10.15330/jpnu.3.2-3.9-14.

Fomin K. Methodological basis for the dialogue education of future primary school teachers

Introduction. In the context of the practical implementation of the conceptual foundations of the New Ukrainian School, which has successfully started this school year, it became very important to train teachers to imply not monologue, but dialogical training of students on the principles of pedagogy of partnership.

Purpose: to highlight the main methodological aspects of educating a teacher for dialogue training of elementary school students in the context of reforming the education system in Ukraine.

Methods. While working at the article, the author analyzed psychological and pedagogical works, legal documents on education, training programs to determine the value of teacher's language competence, including his readiness to organize dialogue training.

Results. The author defines conceptual aspects of dialogue education, the essence of dialogue education of future teachers with projection into primary school is determined. It is proved that the effective moment of effective organization of dialogue training of future teachers is the creation of emotional microclimate in the group, mutual assistance, tolerant attitude to the interlocutor's opinion, the formation of "dialogical" learning groups on the principles of parity, mutual respect; formation of skills of critical reflection of participants in the educational process as an internal dialogue for the person's self-development in the line of the New Ukrainian school. In the process of organizing dialogue training at a higher education institution, in the author's opinion, it is extremely important to teach the interlocutor (future teacher) the basic methods of listening, which is a non-essential condition of a person's communicative culture.

The following organizational aspects are defined: the contents of education and some educational subjects based on the principles of dialogue; through the organization of various forms of productive dialogues and a system of methods for problem-based teaching; dialogue communication to create a positive psycho-emotional microclimate; formation of "dialogic" educational groups on the basis of mutual understanding, mutual respect; formation of participants' critical reflection skills in the educational process (L. Zazulina).

Conclusion. Methodology for preparing future primary school teachers to organize dialogue education in the educational environment of the New Ukrainian primary school is presented as a holistic vocational training system that includes: educational goals, objectives, contents, methods, techniques, tools and forms of organization of students and teachers in the process of interactive teaching, assessment of educational achievements of children in educational and cognitive activities, etc. So, working with students it is important to take into account organizational aspects, based on dialogue: the contents of education; forms and methods of organizing the educational process as well as positive communication (interaction) in group activities; critical reflexion of schoolchildren (teachers), etc.

*Одержано редакцією 17.09.2018
Прийнято до публікації 30.09.2018*